

Raymond
Hausoul

Thora en gewoonterecht

Vastgelegde bepalingen

Velen denken bij het begrip 'wet' aan vastgelegde bepalingen die nauwkeurig vastleggen wat iemand wel of niet mag doen. De wet legt in zulke situaties met wiskundige precisie vast of we legaal of illegaal handelen. Waar iemand verkeerd handelt en het tot een rechtszaak komt, zien we dat de rechter de bepalingen van het land met precisie citeert om de aangeklaagde schuldig te verklaren. Afwijken van de wetgeving is in dat geval niet geoorloofd.

De wet is definitief vastgelegd en zo helder mogelijk afgebakend. Ze lijkt dikwijls de enige bron te zijn van waaruit de rechter zijn vonnis beslist. De rechter is niet verplicht om de strafdaad telkens breder te bekijken. Zo kan een rechter beslissen om datgene wat niet expliciet in de wet als verkeerd staat aangegeven ook niet te veroordelen. Deze manier van omgang met de wet als strikte stem passen we vanaf de Middeleeuwen in verschillende delen van Europa toe en werd ook gebruikt bij de oude Grieken en Romeinen.

Het gewoonterecht

Vanaf het midden van de negentiende eeuw kozen meerdere Europese landen er echter voor om juridische uitspraken te doen vanuit wat algemeen aanvaard was in de samenleving. Deze wijze van rechtspraak ging men 'gewoonterecht' noemen. In deze tijd gold dat de geschreven wetgeving niet doorslaggevend maar bepalend was. De wetgeving gaf de richting aan waarin moest worden gedacht. Dat zorgde er voor dat de

rechter de wetgeving niet als enige bron zag. De wetgeving was slechts een van de puzzelstukjes die een plaats in het grotere geheel mochten krijgen. In een rechtszaak

hield de rechter rekening met de wetgeving die het land kende en met de maatschappelijke normen en waarden ('tijdsgeest') die er golden. Die normen en waarden kwamen veelal tot uiting in mythen, legenden, verhalen, volkskunde, poëzie en dergelijk.

Een bekend voorbeeld vormen de sprookjes van de gebroeders Grimm (1812).

Jacob Grimm (1785–1863) stond destijds bekend als een van de belangrijkste rechters in het land. In navolging van zijn leermeester Friedrich von Savigny, stelde hij evenals vele anderen vast dat een geldig rechtsvonnis ook gekaderd moest zijn in de waarden en normen van het volk. Dat bracht hem ertoe om samen met zijn broer allerlei verhalen te verzame-

In de Bijbel wordt het volk van God er meermaals toe opgeroepen om de Thora te verbinden met het hart van God.

len die deze waarden en normen illustratief verduidelijkten. Ook eerdere beslissingen over soortgelijke situaties konden door de rechter worden onderzocht om tot een rechtsvonnis te komen. Net als alle puzzelstukjes hielpen ook zij de rechter in het bepalen van zijn uiteindelijke vonnis. Het was deze vorm van omgang met de wet die vooral in het oude nabije oosten van toepassing was.

De codex Hammurabi

De wetten in de codex van Hammurabi vormen een van de oudste voorbeelden van het bovengenoemde 'gewoonterecht' uit de oudheid. Door de vondst van de stele in Susa (1901) vermoeden historici dat Hammurabi's wetgeving gemeengoed in het oude Mesopotamië was. Latere vondsten van meer dan vijftig fragmenten van deze wetgeving, die dateren uit een periode

van meer dan vijftienhonderd jaar, bevestigen dit. Opmerkelijk hierin is dat deze fragmenten geen inhoudelijke veranderingen van de wetgeving bevatten. Dat zou men normaal gesproken verwachten over een tijd van meer dan vijftienhonderd jaar.

Deze vaststelling bracht sommigen tot de gedachte dat de wetgeving van Hammurabi een universele canonieke status in het oude Midden-Oosten had. Een moeilijkheid hierbij is echter dat de codex van Hammurabi niet op specifieke alledaagse situaties ingaat. Zo ontbreekt er een regelgeving over de omgang met de erfenis. Ook ontdekten de archeologen de bovengenoemde fragmenten alleen in koninklijke archieven. Nergens werden ze in lokale rechtbanken gevonden. Zelfs in de duizenden juridische documenten die in Mesopotamië zijn aangetroffen vinden we geen enkele verwijzing naar de wetgeving van Hammurabi. Onderzoekers concluderen hieruit dat de wetgeving van Hammurabi geen rechtstreekse dienst deed in rechtszaken. Tegelijk kon onmogelijk worden ontkend dat er talrijke overeenkomsten bestonden tussen de gekozen vonnissen van de rechters en de wetgeving van Hammurabi. Vanuit deze gegevens kon worden vastgesteld dat het wetsbestel in het oude nabij oosten vooral gebaseerd was op een gewoonterecht.¹

Het 'gewoonterecht' in de Bijbel

Als het gewoonterecht in Mesopotamië gebruikelijk was, moeten we ook hier expliciet rekening houden bij de uitleg van Gods Thora. Dat maakt het nog meer legitiem de kritische vraag te stellen of de Thora in onze huidige tijd nog als 'wet' te typeren valt. Het gevaar bestaat dan namelijk dat we via het voornamelijk statische wetsbestel van vandaag naar de Thora kijken en deze ook vanuit dit bestel uitleggen. Dit gebeurt regelmatig in de hedendaagse literatuur. De wetten in de Bijbel worden dan opgevat als enige autoritaire bepaling in het uitvaardigen van een vonnis. Naar verdere omstandigheden wordt niet gekeken. Zulk een statische omgang met de

wet was niet aanwezig in Mesopotamië, Egypte of bij enig ander volk in het oude Midden-Oosten. Ook Israël ging niet op die manier om met haar wetgeving. Dit blijkt onder andere uit:

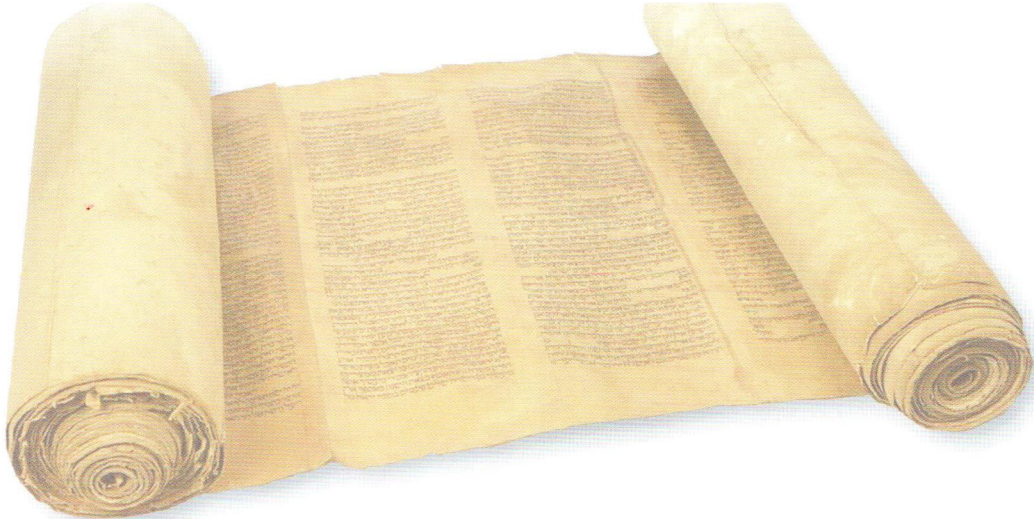
1. *het feit dat de Thora niet alleen de rechters, maar het hele volk aanspreekt;*
2. *er verschillende historische vertellingen in de Thora zijn opgenomen, die ook richtinggevend zijn;*
3. *de Thora nergens vereist dat de rechters in Israël de geschreven bronnen als enige bepalende uitspraak bij een vonnis moeten citeren (vgl. 1Kon.3).*

Gods principes voor het volk

Een vonnis in Israël werd daardoor niet slechts gebaseerd op *dé* wet. Naast de Thora speelde ook de ongeschreven bijbelse waarden en normen een rol in de rechtspraak. Het volk diende vanuit dit kader over de wetten in de Thora te reflecteren. Daarmee zou het inzicht krijgen in wat er in Gods hart leefde. De wetten waren daarmee zowel op horizontaal als verticaal vlak wegwijzers die niet pretendeerden het laatste woord te hebben. De wetgeving die God gaf, was dan ook niet volledig. Meestal komen er slechts enkele principes naar voren. Wie een complete wetgeving in de Bijbel zoekt, zoekt tevergeefs. God geeft aan mensen een grote vrijheid en verantwoordelijkheid om zijn wil in het concrete leven gestalte te geven. Een voorbeeld hiervan vinden we in de koningswet in Deuteronomium 17. Deze wetgeving bevat namelijk niet alleen de bepaling over het regeren, de hoofdtaak van de koning. Alle nadruk wordt gelegd op de inperking van de macht van de koning en op het belang om Jahweh te vrezen.

Bouwblokken in Gods Thora

De wetgeving in Israël, die slechts enkele honderden wetten bevat en oproept om na te denken over de 'geest van de wet', is daarom anders dan de wetgeving met haar duizenden regels die we in onze westerse landen kennen. In de Thora van God gaat het daarom niet om het strikte woord, maar om de Geest van God en zijn hart daarachter. Vanaf het prille begin beseftte

het volk Israël dat de kern van Gods hart door Zijn voortschrijdende openbaring meer zichtbaar zou worden voor de mensheid. Zo fungeren de wetten in Deuteronomium als verduidelijking en update van de wetten in Exodus-Leviticus-Numeri. Zij annuleren of verbeteren de voorgaande wetgeving dus niet. Het is zelfs verboden om dat te doen: de eens gegeven tekst mag niet worden veranderd. Er dient even getrouw te worden gewaakt over het geschreven woord van Jahweh (Deut.12:31) als over het gesproken woord van Jahweh (13:1-6). De oproep om niets aan de tekst toe te voegen of ervan af te halen, duidt hierop.

In Deuteronomium worden wetten zodoende niet geannuleerd of veranderd, maar uitgebreid en verduidelijkt. De reden hiervoor is dat de Israëlieten zich kort voor de inname van het land Kanaän bevinden. Het leven is nu eenmaal te complex om te worden vastgelegd in één gebod. Meerdere keren verwijst Deuteronomium dan ook terug naar geboden die in een andere context al genoemd zijn (12:21; 18:2; 24:8; vgl. 5:12,16). Een voorbeeld hierin vormt Jeremia 34:12-17 waar de wetten rondom de vrijlating van de slaaf in het zevende jaar (vgl. Ex.21:1-6; Deut.15:12; Jer.34:14), wordt verbonden met de vrijlating in het jubeljaar (Lev.25:10,39-43; Jer.34:15). Dit illustreert ook dat het volk Israël het ene gebod niet boven het andere mocht plaatsen. Dat doen de profeten dan ook nergens. De Messias als het hart van Gods Thora

In de Bijbel wordt het volk van God er meermaals toe opgeroepen om de Thora te verbinden met het hart van God. Dat is de kern van de geboden en verhalen in de Thora. Het hoogtepunt hiervan zou de Messias zijn. Hij zou het hart van God ten volste openbaren en laten zien wat Gods diepste verlangen is. Dat was de climax van de openbaring, waarvan ook Hebrëeën 1:1 getuigt. Zowel de profeten als de apostelen zagen uit naar deze climax. Niet de wetgeving als zodanig, maar het hart van God achter de wetgeving was voor hen maatgevend. Daarmee verschilt de joods-christelijke wetgeving van de strak vastgelegde Grieks-Romeinse wetgeving.

1. Joshua Berman, 'The History of Legal Theory and the Study of Biblical Law', *The Catholic Biblical Quarterly* 76 (2014): 24-25; Bruce Wells, 'What Is Biblical Law?: A Look at Pentateuchal Rules and Near Eastern Practice', *The Catholic Biblical Quarterly* 70, no. 2 (2008): 224-225; Victor A. Hurowitz, 'Hammurabi in Mesopotamian Tradition', in *An Experienced Scribe Who Neglects Nothing: Ancient Near Eastern Studies in Honor of Jacob Klein*, ed. Sefati Yitschak (Bethesda: CDL, 2005), 497-532; Raymond Westbrook, 'Introduction: The Character of Ancient Near Eastern Law', in *A History of Ancient Near Eastern Law*, eds. Raymond Westbrook and Gary M Beckman, 72 (Leiden: Brill, 2003), 21.